

Korona günlerinde pelsepe -2

Category: Filosofiýa, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Korona günlerinde pelsepe -2 KORONA GÜNLERİNDE PELSEPE -2

“El” diýlende ýadyňa ilki bilen I.Kantyň bir sözi düşýär: «Eller aklyň dowamydyr». Ýagny el özbaşdak, akyl bolmazdan hiç zada ýaramaýar. Akylam öz gezeginde el bolmasa zada ýaranok. Akyl maksady berýär, ýoly görkezýär. Elem ýerine ýetirýär. El tehnologiýanyň guruja hudaýy Demiourgos ýaly. Nirede akyl bolsa, şol ýerde el bar. Adam eliniň gurluşy bilen aklyň arasyndaky parallelizm-de şu ýerde kesişýär. Iň esasy zadam bu ikisiniň bileligi. Kantýň bu özleşdirmesinde adama we adamyň döreden siwilizasiýasyna bolan hormat duýulýar. Eýse adamyň gurup-döreden her bir zadyna deň derejede hormat goýup bilýärispikä?

El aklyň ýaýyjk içine alan ýa-da belli bir wagta çenli gözden sypan ýerlerinde-de hereketde bolýar. Mysal üçin, gahar-gazaba atlanan, serhoş kişide akyl näme işlesin. Oktaý Ryfat «Elleri bar erkinligiň» diýipdir.

Elimiz bilen ýagşy-ýaman, owadan-betnyşan, dogry-ýalňyş, ähmiýetli-ähmiýetsiz we biri-birine garşy hemme zady edip

bilme ukyp-başarnygymyzyň bolşy ýaly eller bilen erkinligiň arasynda ykjam baglanşyk bar. Bu garşydaşlyk we bu saýlaw bolmasa erkinlikdenem söz açmak kyn. Kantyň özleşdirmesine şeýlerägem düşünip bilerismikä diýýäriň: «Adamyň bar bolan hemme ýerinde el bar we ol işläp durýar». Oňyn, adamy janlandyrýan, adama sylag-hormatly ýaşaýyş üçin el bilen nämäni nädip etjekdigimiziň pikiri ähmiýet gazanýar.

«Kirli eller». Sartryň sahna eserlerinden biri. Göräýmäge elleriň syýasy şertlerdäki rehim-şepagatsyzlygyny, gödekligini, betnyşanlygyny we hapadygyny gürrüň berýän spektakl ýaly. Elbetde, spektaklyň daşky gabygy şeýle. Içine aralaşýan welin, elleriň başarnygy bilen syýasat dünýäsiniň uniwersal mehanizmini suratlandyrýar.

Oýunda Höderer Gyugo ýüzlenip şeýle diýýär:

– Arassa bolup galmaga näçe jan ederkäň, balam. Elleriňi kirletmekden nähili gorkýarsyň. Ýeri bolýar, sen onda şu arassalygyňa gal. Kime peýdasy deger öýdýäň?.. Meniň ellerim şeýle bir kirli, özem tirsegime çenli. Olary lagyma-da sokdum, gana-da buladym, eýse sen näme pikir edipdiň? Dolandyryş mehanizmi günäsizje ýöredilýändir öýdýärdiňmi?

Bular agyr sözler. Adam elini hemme zada uzadan wagty aklyna aýlasa, ýörite oýlanylmagy gerek sözler. Aýratynam ol ýolbaşçy wezipesinde oturýan bolsa.

Eýse eliň ahlagy bolup bilermi? Adamyň ýaşaýşynda elleri oňa aýrylmaz derejede baglanypdyr, hatda biri bolmasa beýleki-de bolmajak ýaly. Eliň ahlagy ýok, emma ellere şhmiýet bermeýän ahlagam ýok. Şeýlelikde ähmiýeti bolan ellerimize бага bermek, düşünmek üçin köp wagta çekýän daşarky sebäp gerek. Meselem, koronawirus belasy yüze çykmasyk bolanlygynda ellerimize şular ýaly üns berermidik? Ýogsam bolmasa olam suw ýaly akyp barýan durmuşymyza beýleki beden agzalarymyz ýaly adaty bolardy, äwmezeklik bilen ulanardyk. Ýagny, el adamyň daşarky dünýä, özünden başgasyna uzalan eli: el gysyşyas, el salgaýas, el berýäs, el uzadýas, doga-dileg edende elimizi uzadýas, ýumrugymyzy düwüp topulýas, el açyp pal atýanlara seredýäs, geplemekden mahrum biri bolsak el hereketi bilen düşündirýäs, el çarpyp alkyşlaýas...

Älem adamyň ellerini köp zada ulanmaga ukyply edip kämilleşdiripdir. Şugadar köp işe girensoň, el hapalanmaga iň açyk syna bolmagynda galýar. Eller diňe hapalanmaýar, hapany-da hapalaýar. Her dürli hapalanmada adamyň eli bar: adam

hapalaýan barlyk. Tebigat hapalamaýar. Tebigat özüdir. Adam bolsa özi boljak bolup çarp urýar, emma hany özi?..

Ana, ahyrynda boljak işem bolup dyndy. Korona ellerimizi öňümize goýdy. Adamlarda gorky, howsala bar. Iň işeňňir-dörediji synamyz eger ünsli bolmasak bize ölüm getirip biler. Getiribem dur. Bu diňe ýöne bir ýaşamagyň dady-perýady; şol wagtyň dowamynda içimizdäki adamy orta çykarmakdan ötri gymyldamaýan ýaşaýyşa, içindäki adamy uka gidiren ýaşaýyşa. İçimizdäki adam uklasa ýa-da gorkup dyma ýa bolmasa gaçsa meýdan adam dällere galýar. Ine, şol ýerem koronanyň, garahassanyň we başga görlehetleriň jort atýan meýdanydyr.

Bir zady pikir edýärin: adam has mahlukmy ýa korona? Sessizje oýlanyp oturýaň welin, taryhyň dürli döwürlerinde adamyň edenlerini göz öňüne getirseň, soraga jogaplamak kyn. Koronanyň adama meňzeýän bir tarapy bar: Ol özbaşdak hiç zadam däl. Käbir täsirler we gatançlar arkaly üýtgeşmä (mutasiýa) uçran wagtynda aýratyn ýykgynçylykly we agyr zyýanly bolýar. Hiç bir garaýşyň, durmuş nukdaýnazarynyň täsirinde galman gup-gury, göni ýaşaýan adamam şolar ýaly zyýansyz barlyk. Işe gidýär-işden gelýär, hiç zada goşulanok. Adam bir garaýyş, durmuş nukdaýnazary ýa-da ideologiýa bilen garym-gatym bolýaram welin mongol ordalary herekete geçýär. Haçparazlar sürlenşip gelýär, nemes faşistleri ähli ýykan-ýumrançylyklaryny görkezýär. Mundan soňuny şahyra goýýaryn:

Jeň tozunda ýitirliپ tapylmadyk hakykat

Ýigriminji asyryň inkwizisiýa zulумы

Peçler, gaz otaglary,

Üşmek bolup ýatan ölümler

Gara siňekleň gonyan porsan etleri

Ot sowrulyp eleme-deşik edilen

Adamkärçiligimiz...

Sarç atlaň çeynän aýakdyr gollary

owasyna gan aýlanan gözler,

Tygyň ujuna sanjylyp galdyrylan kesik başlarymyz

Bizi ýere soka bu ganly ýeňşiň täçleri, ine

Öpen o pis ellerimiz, o maýmynpisint ýallakçylarmyz...[1]

Adam bolmagyň öwezi bar. Korona bu öwezi ödemezligiň, bu öwezi arzana düşürmegiň netijesi. Ýaşamak adama berlen borçdur, adamdan başga hiç bir janly-jandaryň beýle jogapkärçiligi ýok.

Korona eliñ bilen edeniñi eliñ bilenem arassala diýýär. Bu uruş. Dünýäde uruşy adamdan başga jandar turuzmady. Uruş adamlaryň öz işidir. Şindi korona çykan bolsa, onuňam öwezi bar.

Jogapkärsiň...

Jogapkärdiris.

Atila ERDEMLI. Filosofiýa